

OCTOBER 2021 / Vol:7, Issue:44 / pp.1553-1568

Arrival Date : 10.09.2021

Published Date : 30.10.2021

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.723>

Cite As : Bulak, Ş. (2021). "Van Küresinli Ağzı İle Azerbaycan Türkçesinin Ortak Özellikleri", Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences, 7(44):1553-1568

Research Article

VAN KÜRESİNLİ AĞZI İLE AZERBAIJAN TÜRKÇESİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

Common Characteristics Of Azerbaijani Turkish With Van Küresin Dialect

Doç. Dr. Şahap BULAK

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Siirt, Türkiye

ORCID: 0000-0002-6459-3680

ÖZET

1900-1930 yılları arasında, siyasi ve mezhepsel baskılardan dolayı İran'ın Hoy, Salmas ve Urmia bölgesinden aralıklarla Türkiye'ye göç eden Azeri kökenli Küresinliler, beraberlerindeki Kürt ve Türkmenlerle birlikte, 24 Eylül 1925 tarih ve 2086 numaralı Şark Islahat Planı Kararnamesi'yle Van'a yerleştirilmiştir. Van'a yerleştikten sonra araya giren sınırlar Azerbaycan Türkçesi konuşan Küresinlilerin İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleriyle olan bağlarını zayıflatmıştır. Göç ile birlikte siyasi, coğrafi ve kültürel unsurların devreye girmesiyle dilleri, kaynağı olan Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarından uzaklaşarak Türkiye Türkçesi ve ağızlarının etki alanına girmiştir. Böylelikle bir değişim ve dönüşüm sürecine giren Van Küresinli Ağzı, aradan geçen 120 yıllık zaman diliminde kaynağı olan Azerbaycan Türkçesinden uzaklaşıp Türkiye Türkçesine yaklaşmıştır.

Bu çalışmada Van il merkezi ve merkeze bağlı köyler ile Saray, Edremit ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı bazı köylerde yaşayan Azeri kökenli Küresinlilerin konuştuğu Van Küresinli Ağzı ile Azerbaycan Türkçesi; bir dil, lehçe veya şivenin ilk değişen özellikleri olan ses ve şekil bilgisi özellikleri bakımından karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda Van Küresin Ağzının ses ve şekil bilgisi özellikleri, Azerbaycan Türkçesi ve ağızları ile karşılaştırılarak ortak özellikleri tespit edilmiştir. Bu tespitler neticesinde aslen Azerbaycan Türkleri olan Küresinlilerin konuştuğu ağzın aradan geçen yaklaşık 120 yıllık zaman diliminde coğrafi, kültürel ve siyasi sebeplerle geçirdiği büyük değişim ve dönüşüm ile günümüzdeki durumu üzerinde durulmuştur. Böylece Van Küresinli Ağzının değişim ve dönüşüm sürecine tanıklık edilmiş, esasen Azerbaycan Türkçesi ağzı olan Van Küresinli Ağzının günümüzde Azerbaycan Türkçesinden ziyade Türkiye Türkçesi ağzı hüviyeti kazandığı kanısına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe, Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Ağızlar, Van Küresinli Ağzı

ABSTRACT

Between 1900 and 1930, the people of Azerbaijani origin, who migrated from Iran's Khoy, Salmas, and Urmia regions to Turkey intermittently due to political and sectarian pressures, together with the Kurds and Turkmens, were placed in Van in accordance with the Eastern Reform Plan Decree dated September 24, 1925 and numbered 2086. After settling in Van, the intervening borders weakened the ties of the people of Küresin, who speak Azerbaijani Turkish, with the Azerbaijani Turks living in Iran. Following political, geographical, and cultural factors in the wake of migration, their language moved away from the Azerbaijani Turkish, which is its source, and entered the domain of Turkish of Turkey and its dialects. Thus, the Van Küresin Dialect, which has entered a process of change and transformation, has moved away from its source, which is Azerbaijani Turkish, and approached Turkish of Turkey in the 120-year period that has passed.

In this study, the Van Küresin Dialect, which is spoken by the Azerbaijani people of Küresin living in the centre of Van and its villages, Saray, Edremit district centers, and some villages of these districts, and Azerbaijani Turkish, were compared in terms of phonetics and morphology, which are the first changing features of a language, dialect or accent. In this context, the phonetic and morphological features of the Van Küresin Dialect were compared with the Azerbaijani Turkish and its dialects, and their common features were determined. As a result of these determinations, the dialect spoken by the people of Küresin, who are originally Azerbaijani Turks, has undergone great change and transformation due to geographical, cultural, and political reasons in the period of approximately 120 years, and its current situation has been emphasized. Thus, the change and transformation process of the Van Küresin Dialect has been witnessed, and it has been concluded that the Van Küresin Dialect, which is essentially the dialect of Azerbaijani Turkish, has gained the identity of Turkish of Turkey dialect rather than Azerbaijan Turkish today.

Keywords: Turkish, Turkey Turkish, Azerbaijan Turkish, Dialects, Van Küresin Dialect

1. GİRİŞ

Evrendeki en mükemmel iletişim aracı olan dil, gündelik hayatta farklı ortamlarda, farklı amaçlarla kullanıldığı için konuşma dili, yazı dili, resmi dil, bilim dili, sanat dili, spor dili ve edebi dil gibi farklı isimlerle ifade edilir. Bu isimler, dilin kullanım yeri ve kullanılma amaçlarını yansıtan niteliklerine göre belirlenmiştir. Niteliği ne olursa olsun bütün bunların kaynağı, insanın doğal iletişim ihtiyacının şekillendirdiği konuşma dilidir. Gündelik yaşamda insan ihtiyaçlarının gelişimine uygun olarak doğal bir şekilde gelişen konuşma dili, kendine özgü kurallar ve genel görüş birliği çerçevesinde işlenen yazı dili ve onun kaynaklık ettiği resmi dil, bilim dili, sanat dili, spor dili ve edebi dil gibi türlerden daha zengin, daha saf, daha canlı ve doğaldır. Bu sebeple, bir dilin doğal değişim ve gelişim süreci, konuşma dilinden daha iyi takip edilebilir.

Hayatın doğal akışı içerisinde değişip gelişen konuşma dili ağızlardan oluşur. Bir dilin, lehçenin veya şivenin yazı diline göre çoğunlukla ses, bazen de şekil, anlam bilgisi ve söz varlığı bakımından birbirinden az çok ayrılan konuşma biçimleri olan ağızlar, aynı zamanda o yazı dilinin öz kaynaklarıdır (Korkmaz 2007:12). Yazı dili, genellikle çeşitli türden yazılı kaynaklar vesilesiyle kayıt altına alınırken ağızları kayıt altına almak özel bir çaba, dikkat ve özveri gerektirir. Bu sebeple yazı dili, bir dilin ilk yazılı kaynaklarından itibaren takip edilebilirken konuşma dili, ağız araştırmalarının verimli bir şekilde yapılmaya başlandığı dönemlerden sonra mümkün olabilmıştır. Her dil gibi Türkçenin de doğal değişim ve gelişim sürecini tam olarak yansıtan ağızları, yazılı kaynaklardan mahrum olduğu için uzun yıllar kayıt altına alınamamıştır. Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları ancak 19. yüzyılda başlamış, verimli çalışmalar ise, 20. yüzyılda yapılabilmektedir. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yıllarında yabancı araştırmacılar tarafından yapılan Türkiye Türkçesi ağız araştırmaları, çeşitli sebeplerle istenen sonuçları verememiş, o dönemde tam anlamıyla doğallığını koruyan ağızlar kayıt altına alınamamıştır. 1940'lı yıllardan itibaren yerli bilim insanları tarafından yapılan ağız araştırmalarıyla Türkiye Türkçesi ağızlarının bir kısmı kayıt altına alınmış fakat imkânların yetersizliği, plansızlık, eşgüdümsüzlük ve yöntemsizlik gibi sebeplerle gösterilen çabalar bireysellikten öteye geçememiş, dolayısıyla Türkiye Türkçesi ağızlarının kayıt altına alınıp incelenmesinde istenen başarı sağlanamamıştır.

Ağız araştırmalarında elde edilen dil malzemesi aynı zamanda dilin gelişim ve değişim seyrinin gözlemlenmesine yarayan tespitler yapabilmeye olanağı da sağladığından her ağız çalışması, dilin bilinmeyen bir yönünü ortaya çıkarıp sorunlarına çözüm getirebilir (Bulak 2016:838). Günümüzde bilim ve teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, ulaşım, eğitim öğretim ve iletişim imkânlarının olabildiğince gelişmesi, basın yayın faaliyetleri ile kitle iletişim araçlarının yaygınlık kazanması ve köyden kente göçün hızlanması gibi sebepler halkın kendine özgü doğal konuşma biçimi olan ağızları yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bırakmış, istisnaları olmakla birlikte birçok ağzın yerini kültür diline bırakmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bugüne kadar kayıt altına alınamayan ağızların taşıdığı tarihî dil değerlerinden oluşan zengin kültür hazinesi yok olup gitmiş, Türkiye Türkçesinin sorunlarına çözüm bulunması konusunda, yazı dilinin birçok sırrını saklayan ağızlardan yararlanma imkânı eskiye göre çok daha zayıflamıştır.

Bir dil, lehçe, şive veya ağzın sınırları, siyasi sınırlara değil, araştırmalar sonucu elde edilmiş dil verilerine göre belirlenen doğal sınırlara dayanır. Oğuz Türkçesinin çağdaş lehçelerinden Azerbaycan Türkçesi, günümüzde sadece Azerbaycan'da değil, başta İran ve Anadolu olmak üzere Orta Asya ve Ortadoğu'nun değişik bölgelerindeki birtakım topluluklarca da konuşulmaktadır. İğdir, Ardahan, Kars ve Van Gölü çevresi gibi Doğu Anadolu'daki bazı yörelerin dilleri üzerine yapılmış çalışmalar, bu bölge ağızlarının ses bilgisi, şekil bilgisi ve söz varlığı olarak Azerbaycan Türkçesi'nin etki alanı içinde olduğunu göstermektedir. Bu ağızlardan biri de 1900-1930 yılları arasında, İran'dan göç ederek Van il merkezi ve merkeze bağlı bazı köyler ile Özalp, Saray, Edremit ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı bazı köylerde iskân ettirilen Azerilerin konuştuğu Van Küresinli Ağzıdır (Bulak 2016:839).

Yaşadıkları bölgede daha çok Küresinliler olarak bilinen Van Azerileri, Azerbaycan hanlıklarından Makü Hanlığına bağlı, yerleşik hayat süren tek boy olup Oğuz Türklerinin Çepni boyuna mensupturlar. Karadere civarındaki Akbulak, Muhur, Mahlemlî köylerinde oturan ve "Küresünni" adıyla tanınan bu boy, çiftçilik ve hayvancılık yapıyordu. Makü Hanlığında onların adıyla anılan bir yayla da mevcuttu (Sultanova 2002:123-128). Zamanla çoğalarak çeşitli bölgelere dağılan Küresinliler, İran'da yoğun olarak Hoy kent merkezi ve Almalı köyü; Salmas (Şahpur) kent merkezi ve Balav köyü; Urmiye kent merkezi ve Çiçek, Aşağı Habeş, Yukarı Habeş, Hamamcılar, Hindivan, Höder, İsdiran, Kangen, Kehriz, Kerkuj, Körpilan, Kuluncu, Meğin, Nazlı, Seramerik, Slav, Şekeryazı, Şireki, Şorik, Verdan, Yesdikan, Var, Zeri ve Zeyve köylerinde yaşarlar (Levendoğlu; 2006:176).

Günümüzde Van'da yaşayan Küresinliler, 1900-1930 yılları arasında, başta Şii İran baskısı ve Kürt aşiret lideri "Simko" lakaplı İsmail Ağa ile yaşanan çatışmalar olmak üzere çeşitli sebeplerle İran'ın Hoy, Salmas, Urmiye bölgesinden, aralıklarla Türkiye'ye göç etmiş ve 24 Eylül 1925 tarih ve 2086 numaralı Şark Islahat Planı Kararnamesiyle Van'a yerleştirilmiştir (Gök, 2005:215-218). Bu dönemde İran'dan göç ederek Van'a gelenler Azeri, Türkmen ve Kürtlerden oluştuğu için bunlar yazılı kaynaklarda genellikle İran muhacirleri olarak anılmıştır. Ancak bu dönemi konu alan bazı yazılı kaynaklarda Van Azerilerinden ismen de bahsedilmektedir. Örneğin Van kütüğünde, Van'da sükunet sağlandıktan sonra buraya yerleştirilen Azerilerin Van ahalisiyle kaynaşarak bütünlük sağladığı ve zaten Azerbaycan Türkçesinin hâkimiyeti altında olan bölge ağzının değişmeden varlığını devam ettirdiği ile ilgili bilgiler mevcuttur (Van Kütüğü, 1993:260).

XX. yüzyılın başlarında İran'dan göç eden Azeri, Türkmen ve Kürtlerden oluşan muhacirler; Van merkez mahallelerinden İskele, Yalı, Abdurrahmangazi, Şahbağı, ve İstasyon mahalleleri; Bostaniçi, Erçek ve Güzelsu beldeleri ile Alaköy, Kasımoğlu, Karagündüz, Kıratlı, Yumrutepe, Yekebağ, Arıtoprak, Karakoç ve Ortanca

köyleri; Edremit ilçesine bağlı Köprüler Köyü; Çaldıran ilçesine bağlı Güngören, Kilimli, Umuttepe köyleri; Gürpınar ilçesine bağlı Elaçmaz Köyü; Özalp ilçesine bağlı Aksorguç, Aşağı Akçagüller Aşağı Tulgalı, Aşağı Yorganlı, Çırakköy, Çubuklu, Damlacık, Hacı Ali, Aşağı Balçıklı, Sağmal, Yavuzlar ve Yukarı Tulgalı köyleri; Saray ilçe merkezi ve Bakışık, Beyarslan, Dolutaş, Örenburç, Turanköy ve Sıımlı köylerine yerleştirilmişlerdir. Azerî kökenli Küresinliler, günümüzde söz konusu yerleşim birimlerinden Van merkez İskele, Yalı, Abdurrahmangazi, Şahbağı ve İstasyon mahalleleri; merkez Bostaniçi beldesi ile Alaköy, Kasımoğlu, Karagündüz, Kıratlı, Yumrutepe, Yekebağ köyleri; Edremit ilçesine bağlı Köprüler Köyü; Saray ilçe merkezi ve Sıımlı Köyü'nde yoğun olarak yaşamaktadır. Van Küresinli Ağzı, söz konusu yerleşim birimlerinde yaşayan İran muhaciri Azerî kökenli Küresinliler tarafından konuşulmaktadır.

Bu çalışmada Van il merkezi ve merkeze bağlı köyler ile Saray, Edremit ilçe merkezleri ve bu ilçelere bağlı bazı köylerde yaşayan Azerî kökenli Küresinlilerin konuştuğu Van Küresinli Ağzı ile Azerbaycan Türkçesi; bir dil, lehçe veya şivenin ilk değişen özellikleri olan ses ve şekil bilgisi özellikleri bakımından karşılaştırılmıştır. Bu kapsamda Van Küresin Ağzının ses ve şekil bilgisi özellikleri, Azerbaycan Türkçesi ve ağızları ile karşılaştırılarak ortak özellikleri tespit edilmiştir. Bu tespitler neticesinde aslen Azerbaycan Türkleri olan Küresinlilerin konuştuğu ağzın aradan geçen yaklaşık 120 yıllık zaman diliminde coğrafi, kültürel ve siyasi sebeplerle geçirdiği büyük değişim ve dönüşüm ile günümüzdeki durumu üzerinde durulmuştur. Böylece Van Küresinli Ağzının değişim ve dönüşüm sürecine tanıklık edilmiş, esasen Azerbaycan Türkçesi ağzı olan Van Küresinli Ağzının günümüzde Azerbaycan Türkçesinden ziyade Türkiye Türkçesi ağzı hüviyeti kazandığı kanısına varılmıştır.

2. VAN KÜRESİNLİ AĞZI İLE AZERBAYCAN TÜRKÇESİNİN ORTAK ÖZELLİKLERİ

2.1. Ses Bilgisi

2.1.1. â Ünlüsü

Van Küresinli Ağzında çok kullanılan [â], uzun /a/ ünlüsü olup kelime ortasında ve kelime sonunda bulunur. [â] ünlüsü oluşumu bakımından ikiye ayrılır. Birincisi Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki aslı uzunlukların korunmasından kaynaklanmaktadır. Bu tür kelimelerdeki [â] ünlüsü birincil ünlüdür: *yâdımda, zâd, hâşâ, bekâridile, hizmetkârlarımız, wilâyette, kârnan, hisâb, halâl, meselâ, fâtiyhâ, seyrâna, peyâmız* gibi.

İkincisi ise Türkçe kelimelerdeki ünsüz veya ünlü düşmesi neticesinde oluşan [â] ünlüsüdür. Bu tür [â] ünlüsü ise ikincil ünlüdür. Söz konusu [â] ünlüsü kelime ortasında ve kelime sonunda bulunur: *buğdâ, vâ, sâol, sâossın, buzâım, buğdâmızı, tâuğ, sâolasan, târı, havâlanına* gibi. Türkçe kelimelerdeki ünsüz veya ünlü düşmesi neticesinde oluşan [â] ünlüsü Azerbaycan Türkçesi ağızlarında da sıkça görülür (Şireliyev, 1962:24).

2.1.2. ê Ünlüsü

Varlığı zaman zaman tartışma konusu olsa da [ê] ünlüsü, Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından olan Yenisey Yazıtlarından itibaren birçok kaynakta bir fonetik şekil ile gösterilmiştir (Gabain, 2007:257-258). Bu ünlünün varlığını kabul eden dilcilerden biri olan Zeynep Korkmaz, [ê] ünlüsünün Eski Türkçedeki Oğuz Türkçesi belirtilerinden biri olduğunu belirtir (Korkmaz, 1995:205-206). Türkiye Türkçesi yazı dilinde bulunmayan bu ünlü, bugün Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde fonemik değere sahip bir ünlüdür (İlker, 1997:14-15). Türkiye Türkçesinde olmayan bu ünlü Anadolu ağızlarının çoğunda kullanılmaktadır (Korkmaz, 1994:5).

Batı Türkçesinde Azerbaycan Türkçesinde korunan ve Van Küresinli Ağzında çok kullanılan [ê], kapalı /e/ ünlüsü olup iki şekilde oluşmuştur. *ettih, vër, êylesin, êvine, nêreye, gece, dememle, yêrdiler, têt, yemek, yegenimiz, yêrden, yêl* gibi. Birincisi genellikle kelimelerin ilk hecesinde bulunan ve birincil ünlü olan [ê] ünlüsüdür. Bu ünlü Azerbaycan Türkçesi alfabesinde /e/ şeklinde gösterilen 9. ünlüdür (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:176).

İkincisi ise ünlü genişlemesi neticesinde oluşan ve şimdiki zaman kipi ekinde bulunan [ê] ünlüsüdür. Bu tür [ê] ünlüsü, ikincil ünlü olup sadece şimdiki zaman ekinde bulunur: *gelêrdih, baş edemmêr, çihêrdiler* gibi.

2.1.3. ħ Ünsüzü

Van Küresinli Ağzında kullanılan [ħ], ünsüzü hırıltılı /h/ ünsüzü olup Arapça ħ ünsüzünün karşılığı ve [ħ] ünsüzünün artdamaksı hâlidir. Oluşumu bakımından ikiye ayrılır. Arapça ve Farsça kökenli alıntı kelimelerde kullanılan ve bu dillerde zaten bulunan ħ ünsüzüdür. Kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda bulunur: *ihtiyarlammazdım, ħermende, ħestihane, ħaraba, muhtarlığımızdır, ħalk* gibi.

Türkçe kelimelerdeki [ħ] ünsüzü ise, hece veya kelime sonlarındaki /k/ ünsüzünün artdamaksılaşmasıyla oluşmuştur. Azerbaycan Türkçesi alfabesindeki 23 ünsüzden olup Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarının

karakteristik ünsüzüdür (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:177; Karahan, 2011:56). Doğu illeri ağızlarında özellikle Van Gölü havzası ağızlarında çok kullanılan bir ünsüzdür (Sağır, 1995B:398). Van Küresinli Ağzında çok kullanılan [h] ünsüzü, kelime ortasında ve kelime sonunda bulunur: *kabağ, oğuryazarım, ağıtığı, yaşadığı, çocılığında, irenşberlihi, yağalarını, yohidi, otahta, kırh, çiharem, tirahtorler, kalmışığı* gibi.

2.1.4. k Ünsüzü

Van Küresinli Ağzında kullanılan [k] ünsüzü, artdamak /k/ ünsüzü olup Arapça ک ünsüzünün karşılığı ve /k/ ünsüzünün artdamaksı hâlidir. Esasen ötümsüz ön ve art damak ünsüzleri olan /k/ ve [k] ünsüzleri, Latin kökenli Türk alfabesinde tek işaretle karşılanırsa da Türkçenin yazılı kaynaklarla takip edilebilen en eski devirlerinden beri ayrı işaretlerle gösterilmiştir. Türkiye Türkçesi yazı dilinde takip edilebildiği ilk yazılı kaynaklarından harf devrimine kadar ön ve art damak ünsüzü olmak üzere iki farklı şekilde gösterilmiştir. Günümüzde ise, sadece ağızlarda genellikle eskiden olduğu gibi ön ve art damak ünsüzü olmak üzere iki farklı şekilde telaffuz edilmektedir. Hatta bazı ağızlarda [k] ünsüzü, daha geriden boğumlanmaktadır. Bu ağızlardan biri olan Van Küresinli Ağzında kullanılan [k] ünsüzü, özellikleri bakımından iki türdür. Birincisi, Türkçeye Arapça ve Farsçadan geçen kelimelerdeki asli [k] (ق) ünsüzünden oluşmaktadır. Bu tür /k/ ünsüzü, kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda bulunur: *kurban, aklımdadilla, ekrebayıdila, kuwetiynen, haqqı, loqım, haqq, kuvvetli, fakat* gibi.

İkincisi ise, Türkçe kelimelerdeki art damak [k] ünsüzlerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra Azerbaycan Türkçesinde kelime başında kullanılan [g] ünsüzü, Van Küresinli Ağzında genellikle [k] ünsüzüne dönüşmüştür. Bu yüzden Türkçe kelimelerde [k] ünsüzü çok fazla kullanılmıştır. Söz konusu art damak ünsüzü, Van Küresinli Ağzında kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda bulunur: *kepkera, keyırıple, kowa kowa, konışende, kadde, kawurga, saykılydi, başka, koyin, kawın, kırh, kardaş, kar, kırh, kalmışığı* gibi.

2.1.5. M Ünsüzü

Van Küresinli Ağzında kullanılan [M] ünsüzü, /b-/m/ arası bir ünsüz olup bazı kelime başı /m/ ünsüzlerinin Türkiye Türkçesi etkisiyle /b/ ünsüzüne dönüşme eğiliminden oluşmuştur. Türkiye Türkçesinde sonunda /n/ bulunan tek heceli kelimelerin başındaki /b/ ünsüzü Azerbaycan Türkçesinde /m/ şeklindedir. Bu özellik Azerbaycan Türkçesinin karakteristik özelliğidir (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:181). Van Küresinli Ağzında bu tür kelimelerin başındaki /m/ ünsüzlerinin bir kısmı korunurken bir kısmı /b/ ünsüzüne dönüşmüş, bir kısmı da /b-/m/ arası bir ünlü olan [M] ünsüzüne dönüşmüştür. Van Küresinli Ağzında az kullanılan [M] ünsüzü, kelime başında bulunur: *Men, Menim, Min, Munnarı* gibi.

2.1.6. Ünlü Düşmesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünlü düşmesi; kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda görülen bir ses olayıdır. Kelime başında, /i/ ünlüsü; kelime ortasında /a/, /e/, /ı/, /i/, /u/, /ü/ ünlüleri; kelime sonunda ise /i/ ünlüsünün düştüğü görülür. Kelime başında ünlü düşmesi, vurgusuz düz dar ünlülerin düşmesi şeklinde görülür: /i/ > Ø: *ki "iki", kindi "ikindi", kindin "ikindin/ikindi vakti"* gibi. Kelime ortasında vurgusuz dar ünlülerle birleşik kelime oluşumlarında vurgusuz düz geniş ünlülerden oluşmaktadır: *a > Ø: burdakilerin, ordadı; e > Ø: nerde; ı > Ø: sabrım, kaynatam; i > Ø: ismim, padşahın; u > Ø: oğlum, oynirdih; ü > Ø: külbe, şükreyle*; Kelime sonunda ise Arapça'dan Türkçe'ye geçen sonunda çift ünlü bulunan kelimelerin sonundaki ünlülerden birinin düşmesiyle oluşmuştur: *i > Ø: tabi, caminin* gibi.

Azerbaycan Türkçesi ağızlarında; kelimenin vurgusuz kalan hecesinde, vurgunun kelime köklerinden ekler üzerine geçmesi ve kelimelerin birleşmesi esnasında ünlü düşmesi olur (Şireliyev, 1962:70).

2.1.7. Ünlü Türemesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünlü türemesi; kelime başında, kelime ortasında görülen bir ses olayıdır. Kelime başında, /ı/, /i/ ve /u/ ünlülerinin; kelime ortasında /ı/ ve /i/ ünlülerinin türediği görülür. Ünlü türemesi; kelime başında, Türkçe'de kelime başında bulunmayan ünsüzlerden önce türeyen ünlülerden oluşmaktadır: Ø > ı: *ırızgâr*; Ø > i: *irenşberlihi*; Ø > u: *urusyanın* gibi. Bu tür ünlü türemesi, Anadolu ağızlarında genellikle /ı/ ve /i/ türemesi şeklinde olup /u/ türemesi nadir görülürken Azerbaycan Türkçesi ağızlarında /ı/, /i/ ve /u/ türemesi şeklinde görülür (Doğan:2010:56).

Kelime ortasında, alıntı kelimelerde kelime başında yan yana bulunan iki ünsüz veya kelime ortasında yan yana bulunan üç ünsüzün arasına ünlü getirilmesinden oluşmaktadır: Ø > ı: *hasıret, amıcam, kudret*; Ø > i: *sitres, kamıyon, eşiyaları* gibi.

2.1.8. Kalın Ünlülerin İncelmesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünlü incelmesi, kelime başında a>e, o>ü, o>ö ve u>ü şeklinde; kelime ortasında a>e, o>ü, u>ü, a>ö, ı>i, a>i şeklinde; kelime sonunda ı>i şeklinde görülür. Ünlü incelmesi, genellikle /y/, /n/, /r/ ve /s/ gibi ünsüzlerin inceltici etkisi, ünlü aykırılışması ve ünlü benzeşmesinden kaynaklanmaktadır. Bazen kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırı şekilde oluştuğu görülür.

Batı Türkçesinde kısa ünlülü alıntı kelimelerdeki kısa ünlüler genellikle inceler. Bu kural günümüzde Azerbaycan Türkçesinde belirgin bir şekilde geçerliliğini korumaktadır (Ergin, 1982:89-90). Zamanla bu durumdan Türkçe kelimeler de etkilenmiştir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinin Doğu ve Güney ağızlarında da sıkça görülür (Şireliyev, 1962:39-40). Van Küresinli Ağzında da alıntı kelimelerdeki kısa ünlüler genellikle inceler. Kelime başında a>e : 'eyni, o>ü: üteldeyim, o>ö: öynérdih, u>ü: üçahlar; kelime ortasında a>e: arebalari, o>ö: söhbet, u>ü: hüdüdler, a>ö: söhürden, ı>i: dişariye, a>i: sağliyacah; kelime sonunda; ı>i: kısmi, cuvari şeklinde görülür. Van Küresinli Ağzında olduğu gibi Doğu grubu ağızlarında genellikle çok heceli kelimelerin sonundaki /ı/, /u/, ve /ü/ ünlüleri çoğu zaman /i/ ünlüsüyle karşlanır (Karahan, 2011:13).

2.1.9. Yuvarlak Ünlülerin Düzleşmesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünlü düzleşmesi, kelime ortasında u>ı, u>i ve ü>ı şeklinde; kelime sonunda u>ı u>i ve ü>i şeklindedir. Kelime ortasında ü>ı: ökiznen, miduridir; u>ı: erzırında, yımışağ; u>i: koyin, kızilerin; ü>i: görici, büyüince; ü>ı: götrecaız, öldirdile; kelime sonunda; u>ı: unlı loqım, qırı; u>i: kuruşi, koyin; ü>i: sütini, ginlerde şeklinde görülür.

Bu ses olayı, Azerbaycan Türkçesi ağızlarında olduğu gibi, /b/, /m/, /p/, /v/ gibi ünsüzlerin düzleştirici etkisi, eklerin genellikle düz ünlülü şekillerinin kullanılması, ünlü aykırılışması ve ünlü benzeşmesinden kaynaklanmaktadır (Şireliyev, 1962:44). Dudak ünsüzlerinin düzleştirici etkisi Anadolu ağızlarında da görülür (Caferoğlu, 1989:16). Ünlü düzleşmesi sonucu bazen kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumunun bozulduğu görülür.

2.1.10. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünlü yuvarlaklaşması; kelime ortasında ve kelime sonunda görülen bir ses olayıdır. Kelime ortasında; ı>u: burahma, yıldız; a>u: buharın, ilkbuharın; a>ö: söhürden; i>ü: hürü, dövürlüdüle; i>u: cuvari, pulaw; i>o: poşmanñih; e>ö: dövürlüdüle, döwlet; i>u: suğara, şuşe şeklinde; kelime sonunda; i>u: pişu, a>o: babo, ceyro halagil şeklinde görülür. Genellikle /v/, /m/, /g/, /f/ gibi ünsüzlerin yuvarlaklaştırıcı etkisi, ünlü aykırılışması ve ünlü benzeşmesinden kaynaklanmaktadır.

Düz ünlülerin yuvarlaklaşması Azerbaycan Türkçesi ağızlarının hemen hepsinde görülür (Şireliyev, 1962:46-47). Bu sebeple, Türkiye Türkçesi ağızlarına göre Azerbaycan Türkçesi ağızlarında yuvaklaşma eğilimi daha fazladır (Ergin, 1982:104). Van Küresinli Ağzında b uses olayının çokça görülmesi, Azerbaycan Türkçesi etkisi olarak değerlendirilebilir.

2.1.11. Ünsüz Düşmesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünsüz düşmesi; kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda görülen bir ses olayıdır. Kelime başında; y > Ø: il, uldızlar, üzüh şeklinde; kelime ortasında I > Ø: maħalesinde; v > Ø: touh; r > Ø: yetimlein, geliyödim; ğ > Ø: ineci, öretmen; n > Ø: mêm, sağluza; f > Ø: çût, çûten; y > Ø: sôlsersez, şôle bôle; kelime sonunda; r > Ø: bekâridile, aghlyörle; I > Ø: ge şeklinde görülür. Kelime ortasında düşen ünsüzlerin bir kısmı ünlü ikizleşmesine sebep olurken bir kısmı da ünlü uzamasına neden olmuştur. Bazı ünsüz düşmeleri ise ünlü ikizleşmesi veya ünlü uzamasına sebep olmamıştır. Bu durum esasen Azerbaycan Türkçesinin bir özelliğidir.

İlk hecesinde dar ünlü bulunan bazı kelimelerin başındaki /y/ düşer. Bu ses olayı Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarının karakteristik özelliğidir (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:182). Gürer Gülsevin, bu konuyu ele aldığı makalesinde diğer Türk lehçeleriyle karşılaştırma yaptıktan sonra burada bir /y/ düşmesi olduğu kanaatine varır (2005:209). Ancak kelime başı /y/ ünsüzüyle ilgili bu ses olayının düşme olup olmadığı konusunda farklı fikirler de mevcuttur.

2.1.12. Ünsüz Türemesi

Van Küresinli Ağzında az görülen ünsüz türemesi, kelime başında Ø > h: hördi, Ø > y: yindi, yarpa, yırgat, yişitmişem şeklinde; kelime ortasında Ø > ğ: puğani, Ø > v: duvasını, Ø > y: dayireye, ezrayilem, reyisi şeklinde görülür. Türkçede bir kelimedeki iki ünlü yan yana gelmez. Bu yüzden kelime ortasında türeyen

ünsüzler, genellikle alıntı kelimelerdeki ikiz ünlülerin arasında türemiştir. Böylece bu kelimeler Türkçe'nin yapısına yaklaştırılmıştır.

Kelime başında /h/ ve /y/ türemesi, Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarının karakteristik özelliğidir (Şireliyev, 1962:100). Zeynep Korkmaz kelime başında /y/ türemesinin Eski Türkçedeki Oğuz Türkçesine özgü bir belirti olduğunu söyler (Korkmaz, 1995:210-211)¹.

2.1.13. Ünsüz İkizleşmesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünsüz ikizleşmesi, kelime ortasında görülen bir ses olayıdır: **b>bb:** *sabbah*; **d>dd:** *yeddi* **k>kk:** *ökküzlernen, sekkiz*; **l>ll:** *çalille*; **m>mm:** *hammur, gelemem, yemmin*; **ş>şş:** *yeşşil*; **r>rr:** *kurre, yırriye yırriye*; **ķ>ķķ:** *doķķız*; **z>zz:** *bazzarı* gibi. Genellikle kuvvetli vurgulama, ünlü düşmesi, ünsüz benzeşmesi ve hece yutumu neticesinde oluşan ünsüz ikizleşmesi; /b/, /d/, /k/, /l/, /m/, /ş/, /r/, /ķ/ ve /z/ ünsüzlerinin ikizleşmesiyle oluşmuştur. Ünsüz ikizleşmesi, genellikle Türkçe kelimelerde görülmekle beraber az da olsa alıntı kelimelerde de görülür. Yeterlilik kurallı birleşik fiilin olumsuz çekiminde ve "temmız", "sakkel~saķķel", "yeddi", "sekkiz" ve "doķķuz" kelimelerinde ünsüz ikizleşmesi adeta kâideleşmiştir.

Azerbaycan Türkçesi ağızlarında karakteristik bir özellik olan ünsüz ikizleşmesi, Doğu Grubu ağızlarının da belirleyici bir özelliğidir (Şireliyev, 1962:124; Karahan, 2011:32).

2.1.14. Ünsüz Yer Değiştirmesi

Van Küresinli Ağzında çok görülen ünsüz yer değiştirmesi, yakın ve uzak seslerde görülür. Yakın ünsüzlerde **fr>rf:** *surfa*; **br>rb:** *kirbit*; **rv>vr:** *kivre*; **pr>rp:** *körpı, terpemde*; **lv>vl:** *havla, yavlardım*; **gs>sg:** *gösgünü*, **rb>br:** *çobra*, **vr>rv:** *arvat*; **gr>rg:** *örgetirdi, örgetmenih*; **ny>yn:** *düynanın*; **ks>sk:** *üskekti, eskik*; **lf>pl:** *küpletti*; **nl>ln:** *gölnr*; **lh>hl:** *mehlem*; **ml>lm:** *melmeketin*; **yr>ry:** *horyat*; uzak ünsüzlerde **ç.k>k.ç:** *köçelih*; **y.n>n.y:** *dinâyete*; **ln>n.l:** *nahlet*; **n.r>r.n:** *orgerenaldır*; **f.b>p.f:** *pafrikanın* şeklinde görülür.

Konuşma diline ait bir ses olayı olduğu için ağızlarda çok görülen ünsüz yer değiştirmesi, Türkçe'nin tarihî dönemlerinde ve Anadolu ağızlarında çok görülen bir ses olayıdır (Eren, 1953:161; Caferoğlu, 1989:2). Bu ses olayı, bütün Azerbaycan Türkçesi ağızlarında görülür (Şireliyev, 1962:118-119).

2.1.15. Ötümlüleşme

Van Küresinli Ağzında çok görülen ötümlüleşme; kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda görülen bir ses olayıdır. Kelime başında; **ç>c:** *cit, corapların*; **k>g:** *gendisileri, gızım, gorhêrhî*; **t>d:** *darahli, daşladih, dutardih*; **s>c:** *ciğara*; kelime ortasında; **ç>c:** *oricımden, ağacın*; **k>ğ:** *kabağın, mindiği, fuğeredi*; **k>g:** *büyigbaş, diregtörin*; **p>b:** *'antaba, sahabının; kitabı*; **t>d:** *edeceih, uğanacam*; kelime sonunda; **t>d:** *ayırđ*; **s>z:** *damatez, herkez* şeklinde görülmektedir. Ünsüz ötümlüleşmesi en çok kelime başında görülür².

Azerbaycan Türkçesinin karakteristik özelliği olan ötümlüleşme Azeri kökenli vatandaşlarımızın yaşadığı Erzurum ve Kars gibi yerlerde çok sık görülür (Ercilasun, 2002:107; Gemalmaz, 1995:165).

2.1.16. Akıcılışma

Van Küresinli Ağzında çok görülen fakat çeşitlilik arz etmeyen akıcılışma, kelime başında **b>m:** *men, mindiği, mindirdile*; kelime ortasında **k>y:** *tüfeynen, göyin, eymeh* **ğ>y:** *öylen, azaldiyi, deyilsen*; **h>y:** *sayilden*; kelime sonunda **k>y:** *erkey, yimey, küçiy* şeklinde görülür.

Eski Türkçe'de ilk hecesinde /n/ ünsüzü bulunan bazı kelimelerin başındaki /b/ ünsüzü, benzeşme yoluyla /m/ ünsüzüne dönüşerek akıcılışmıştır. Zeynep Korkmaz kelime başı b>m değişimini Eski Türkçedeki Oğuz Türkçesi belirtisi sayar (1995:210). Eski Anadolu Türkçesinde bu tür kelimelerin /b/'li ve /m/'li şekilleri bir süre bir arada kullanıldıktan sonra Osmanlı sahasında /b/'li şekiller, Azeri sahasında /m/'li şekiller benimsenmiştir. Bu durum, Azerbaycan Türkçesinin karakteristik özelliğidir (Ergin, 1982:98). Bu kelimeler Van Küresinli Ağzında /b/'li, /M/'li veya m/'li olarak kullanılır. Bazen bir kelimenin bu ünsüzlerin hepsiyle ya da ikisiyle başlayan şekilleri bir arada kullanılır.

¹ Gürer Gülsevin söz konusu belirtiyi /y/ türemesi değil, /y/ düşmesi olarak görmek gerektiğini belirtir (Gülsevin, 1998:13).

² Van Küresinli Ağzında ünsüz ötümlüleşmesi yaygın olmasına rağmen bazı kelimelerde kelime sonundaki ötümsüz ünsüzlerle ekin başındaki ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmediği görülür: *kanati, kuzıçı, deveçen, deyişiki, nahırçının* gibi.

2.1.17. Süreksizleşme

Van Küresinli Ağzında fazla görülmeyen süreksizleşme kelime başında, kelime ortasında ve kelime sonunda görülen bir ses olayıdır. Kelime başında **f > p**: *pakiltesinde; pavırkası; pakiltesinde; j > c* *ciletin, ciletleri; s > c*: *ciğara; v > b* *befat*; kelime ortasında **f > p**: *külpatornan, küpire; ğ > g*: *yégen, eger, ögütürdih*; kelime sonunda **y > g**: *beg* şeklinde görülür. Azerbaycan Türkçesi ve özellikle Güney Azerbaycan Türkçesinde ileri derecede süreklileşme dolayısıyla sızılama ve akıcılığa temayülü olduğundan süreksizleşme fazla görülmez (Sarıkaya, 1998:122-123).

2.2. Şekil Bilgisi

2.2.1. Hal ekleri

Van Küresinli Ağzında hâl eklerinin birbirlerinin yerine kullanıldığı görülür. Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Gülsevin, 1997:35-55; Sarıkaya, 1998:221-231).

2.2.1.1. Belirtme Hâli Eki

Van Küresinli Ağzında belirtme hâli eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra düz dar ünlülü "+i/+ı" şeklinde (*komutani, kardaşı, kur'anını, kendimi, derpemi, çayını, umudu*); ünlü ile biten kelimelerden sonra "+nı/+ni" şeklinde (*sevgini, keleşeni, ünivesteni, buğdâni, gösgüni, orağçanı, buranı*); iyelik eklerinden sonra "+n" şeklinde gelir: *Sene su getirim başın yuyım, dedi. "Sana su getireyim, başını yıkayayım, dedi." Senin deven o adam kesip. "Senenin deveni o adam kesmiş." Sen paran verisen, arabanı alisen. "Sen paranı verirsin, arabanı alırsın."* gibi. Ancak ünsüzle biten birkaç kelime Türkiye Türkçesinin etkisiyle yuvarlak dar ünlülü "+u/+ü" şeklinin; ünlüyle biten bazı kelimelerden sonra da "+i/+ı" şeklinin veya nadir de olsa yuvarlak dar ünlülü "+u/+ü" şeklinin kullanıldığı görülür: *kürkü, soruyu, durumu* gibi. Ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz. Eski Türkçe'de bütün iyelik eklerinden sonra kullanılan "+n" belirtme hâli eki, Eski Anadolu Türkçesinde sadece III. kişi iyelik eklerinden sonra kullanılır (Timurtaş, 1994: 70). Bu ek, Türkiye Türkçesi yazı dilinde kullanılmamaktadır. Fakat Anadolu ağızlarında yaşamaktadır.

Eski Türkçede belirtme hâli eki "+ğ/+g" şeklindedir. Bu dönemin son zamanlarında ekin zamirlere "+nı/+ni" şeklinde geldiği görülür (Gabain, 2007:64). Orta Türkçe döneminde isimlere de gelmeye başlayan "+nı/+ni" şekli Eski Anadolu Türkçesinde karakteristik olmasa da kullanılmıştır (Gülsevin, 1997:33). Azerbaycan Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde belirtme hâli eki, ünsüzle biten kelimelerden sonra düz dar ünlülü "+i/+ı" şeklinde; ünlü ile biten kelimelerden sonra "+nı/+ni" şeklindedir. Güney Azerbaycan Türkçesinde iyelik eklerinden sonra "+n" şekli kullanılır (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:194; Sarıkaya, 1998:218-220).

Van Küresinli Ağzında nadir de olsa belirtme hâli ekinin kullanılmadığı ya da düştüğü görülür: *Bu unnar aliler onnain elinnen.* "Bu unları alırlar onların elinden." Bu durum için belirtme hâli eki yerine yalın hâlin kullanıldığı söylenebilir. Eski Anadolu Türkçesinde görülen bu kullanım Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:195).

Ayrıca Van Küresinli Ağzında belirtme hâli ekinin diğer hâl eklerinin yerine kullanıldığı görülür: *İhlamı şede bi defa Mekke'de girdih.* "İhrama bir defa Mekkede girdik." İki gün üç gün mekkede girdih ihramı. "İki gün, üç gün Mekke'de girdik." *Hanımı öldi ikinciye evlendi.* "Hanımı öldü, ikinciyle evlendi." *Menı yapıştı.* "Bana yapıştırdı." Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Gülsevin, 1997:35; Sarıkaya, 1998:226-231).

2.2.1.2. Yönelme Hâli Eki

Van Küresinli Ağzında yönelme hâli eki, "+a/+e" şeklindedir: *sobalara, çembere, güneşe, bankaya* gibi. Ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz: *çavışlığe, aışame, bureya* gibi.

Van Küresinli Ağzında nadir de olsa yönelme hâli ekinin kullanılmadığı ya da düştüğü görülür *Biri gidér kavşagan gidér köye. Senin başan bu de geldi. Gönderme sen, uşahıların ver. Men heywannaran bahırem.* gibi. Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Gülsevin, 1997:40; Sarıkaya, 1998:226-231). Gemalmaz bu kullanımı eksiz kullanım olarak görmez. Ona göre iyelik 2. teklik kişi eklerinden sonra gelen yönelme durumu eki "+(a)n/ +(e)n" şeklinde olup hem iyelik hem de yönelme ifade eder (Gemalmaz, 1995:281). Ancak bu tür kullanımlar her zaman 2. teklik kişi iyelik eklerinden sonra olmadığı gibi bazen bu kullanım "+(a)n/ +(e)n" şeklinde de değildir. Bu sebeple, söz konusu durum için yönelme hâli eki yerine yalın hâlin kullanıldığı söylenebilir.

Ayrıca Van Küresinli Ağzında yönelme hâli ekinin diğer hâl eklerinin yerine de kullanıldığı görülür: *Allah'a hoş gitmez.* "Allah'ın hoşuna gitmez." *Hüsni Bey ne çalışırsen, kal burçye, dedi.* "Hüsni Bey, ne çalışıyorsun, kal burada, dedi." Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Gülsevin, 1997:40; Sarıkaya, 1998:226-231)

2.2.1.3. Bulunma Hâli Eki

Van Küresinli Ağzında bulunma hâli eki, "+da/+de/+ta/+te" şeklindedir: *çölmekte, patosta, yanında, heresinde* gibi. Ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz: *bohte, kucağımde, direşinde, geşliğimizde* gibi. Bazen ünlü uyumlarına aykırı kullanıldığı görülür. Fakat ötümlülük ötümsüzlük uyumu bakımından uyum sağlamıştır.

Eski Türkçe'de "+da/+de/+ta/+te" şeklinde olan bulunma hâli ekinin Eski Anadolu Türkçesinde sadece ötümlü ünsüzle başlayan şekilleri kullanılmıştır Azerbaycan Türkçesinde bulunma hâli ekinin ötümsüz ünsüzle başlayan şekilleri kullanılmaz (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:194). Güney Azerbaycan Türkçesinde bulunma hâli eki, "+da/+de/+ta/+te" şeklindedir. Fakat daha çok ötümlü ünsüzle başlayan şekiller kullanılır (Sarıkaya, 1998:221-222).

Nadir de olsa Van Küresinli Ağzında bulunma hâli ekinin diğer hâl eklerinin yerine kullanıldığı görülür: *Burda deprem üzinde gendini kırtardı.* gibi. Ayrıca bulunma hâli ekinin kullanılmadığı ya da düştüğü görülür. Bu durum için bulunma hâli eki yerine yalın hâlin kullanıldığı söylenebilir: *Gittile, bi dağda kalaçe kaldıla. Birinde oturma orta otıma sonda ott. Sabit ölit, mehmed şakirle onnar 'ayni tahşiydiler.* gibi. Bu durum, Eski Anadolu Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Gülsevin, 1997:40; Sarıkaya, 1998:226-231).

2.2.1.4. Çıkma Hâli Eki

Van Küresinli Ağzında çıkma hâli eki "+dan/+den/+tan/+ten" şeklindedir: *gurbetten, eyahtan, kapıdan, ciyerden* gibi. Fakat çıkma hâli eki bazı kelimelerde ünsüz benzeşmesi neticesinde "+nan/+nen" şeklini almıştır: *köymnen, güninen, zamannan, bostannan* gibi. Ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu, düzlük yuvarlaklık uyumu ve ötümlülük- ötümsüzlük uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz. Bazen ünlü ve ünsüz uyumlarına aykırı kullanıldığı görülür.

Eski Türkçe'de "+dın/+din/+tın/+tin" şeklinde olan çıkma hâli eki, Eski Anadolu Türkçesinde "+dan/+den" şeklindedir (Gabain, 2007:64). Azerbaycan Türkçesinde "+dan/+den" şeklinde kullanılan bu ek, Güney Azerbaycan Türkçesinde dört şekilli olmasına rağmen daha çok ötümlü ünsüzle başlayan şekilleri kullanılır (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:196; Sarıkaya, 1998:221-222).

Van Küresinli Ağzında çıkma hâli ekinin gerekli olduğu halde bazen kullanılmadığı ya da düştüğü görülür. Bu durum için çıkma hâli eki yerine yalın hâlin kullanıldığı söylenebilir: *Südi 'Arabistan çıhadamazsın arabayi., Onnar sora onun eyahleğin bêle çıpır çıpır bacağlerinen kanna tökiléydi.* gibi. Ayrıca nadir de olsa diğer hâl eklerinin çıkma hâli ekinin yerine kullanıldığı görülür. Aşağıdaki cümlede vasıta hâli eki, çıkma hâli ekinin yerine kullanılmıştır: *sütne yoğırtna tendırne hamırne habile konuşırılı* gibi³. Bu durumlar Eski Anadolu Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür (Gülsevin, 1997:40; Sarıkaya, 1998:226-231).

2.2.2. İyelik Ekleri

Eklendiği ismin karşıladığı varlığın kime ya da neye ait olduğunu gösteren isim çekim ekleridir (Korkmaz, 2003:259). Van Küresinli Ağzında kullanılan iyelik ekleri ve örnek çekimleri şu şekildedir.

I. teklik kişi : +m

II. teklik kişi : +n

III. teklik kişi : +ı/+i/+sı/+si

I. çokluk kişi : +mız/+miz

II. çokluk kişi : +nız/+niz

III. çokluk kişi : +ları/+leri

³ Vasıta hâli eki ünsüz aykırılışması neticesinde +na/+ne şeklini almıştır.

Görüldüğü üzere Van Küresinli Ağzında kullanılan iyelik ekleri, ağız özellikleri göstermekle beraber Türkiye Türkçesiyle benzerlik göstermektedir. Ancak Van Küresinli Ağzında nadir de olsa gerektiği halde iyelik eklerinin kullanılmadığı ya da düştüğü görülür: *Senin başan bu de geldi., Senin yol paran verim., Herkes bizim kapıda çalışırdı.* gibi. Bu durum, Güney Azerbaycan Türkçesinde de görülür. (Sarıkaya, 1998:210-215)

2.2.3. Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi

Van Küresinli Ağzında duyulan geçmiş zaman kipi eki "-mış/-miş" şeklinde olup Türkiye Türkçesinin etkisiyle çok az sayıda da olsa yuvarlak ünlülü şekillerin kullanıldığı görülür: *almışam, görmüşsen, yuhılmamış, vermişih, görmüşsüz, yapmışler* gibi. Çekimi zamir kökenli kişi ekleriyle; olumsuz şekli "-ma/-me" olumsuzluk ekiyle yapılmaktadır. Soru şekli, soru anlamı soru sözcükleri ve vurguyla sağlandığı için genellikle vurguyla yapılır. Duyulan geçmiş zaman kipi çekiminde ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumuna aykırı kullanıldığı görülür.

Duyulan geçmiş zaman kipi III. kişi çekimlerinde duyulan geçmiş zaman kipi eki olan "-mış/-miş" ekinin yanısıra "-ıp/-ip" eki de duyulan geçmiş zaman eki olarak kullanılır: *gelipsen, olup, götürüp, birağıpla, görmeyiple* gibi. Eski Anadolu Türkçesinde de kullanılan bu ek Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır (Gülsevin, 1997:83). Ancak Azerbaycan Türkçesinde II. ve III. kişilerde kullanılmaya devam etmektedir. Azerbaycan Türkçesindeki ötümlüleşme eğiliminden dolayı genellikle ekin ötümlü ünsüzle biten şekilleri kullanılır (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:206-207). Bu ek, Anadolu ağızlarından Doğu Grubu ağızlarında da kullanılır (Karahan, 2011:73-74).

Van Küresinli Ağzında duyulan geçmiş zaman kipi çekiminde söz konusu eklerin dışında "-ıt/-it" eki de kullanılmaktadır: *çihmitle, ekit, düştüt, deyiştüt, annadıt* gibi. Bu ek, duyulan geçmiş zaman kipinin III. kişi çekimlerinde kullanılmaktadır. Çekimi zamir kökenli kişi ekleriyle; olumsuz şekli "-ma/-me" olumsuzluk ekiyle yapılmaktadır. Soru şekli, soru anlamı soru sözcükleri ve vurguyla sağlandığı için genellikle vurguyla yapılır. Bu ekin birleşik çekimleri de mevcuttur. Bu ek, Azerbaycan ve Güney Azerbaycan Türkçesinde yoktur. İncelenmesi gereken ilginç bir ektir.

2.2.4. Şimdiki Zaman Çekimi

Van Küresinli Ağzında şimdiki zaman kipi eki "-ır/-ir" şeklinde olup ekin ünsüzü düşünce ek "-ı/-i" şeklini alır: *kaşirem, alisan, düşmür, diyemür, çihesüz, görmürler* gibi. Hem geniş zaman kipi çekiminde hem de şimdiki zaman kipi çekiminde "-ır" ekinin kullanılması, karışıklığa neden olmuştur. Çekimi, zamir kökenli kişi ekleriyle yapılır. Olumsuz şekli ise, "-ma/-me" olumsuzluk ekiyle şimdiki zaman ekinin kaynaşmış şekli olan "-mır/-mir" eki ile yapılmaktadır. Soru şekli, vurguyla yapılır. Şimdiki zaman kipi çekiminde ekin ünsüzü çoğu zaman düşer. Ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz.

Azerbaycan Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde şimdiki zaman kipi eki "-ır/-ir/-ur/-ür" şeklindedir. Olumsuz şekli, "-ma/-me" olumsuzluk ekiyle şimdiki zaman ekinin kaynaşmış şekli "-mır/-mir" eki ile yapılmaktadır (Sarıkaya, 1998:269-274; Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:207).

2.2.5. Geniş Zaman Çekimi

Van Küresinli Ağzında geniş zaman eki, "-ar/-er/-r" şeklinde olup Türkiye Türkçesinin etkisiyle az da olsa bazı fillere "-ır" şeklinde gelir: *bilmerem, girebilersen, verer, getirür, hatırlarsız, gitmezler* gibi. Bazen "-ır" şeklinin ünsüzünün düştüğü görülür. Türkiye Türkçesinde "-ar/-er/-ır/-ir/-ur/-ür/-r" şeklinde olan geniş zaman ekinin "-ar/-er" şekli, Azerbaycan Türkçesinde geniş zaman eki; "-ır/-ir/-ur/-ür/-r" şekilleri şimdiki zaman eki olarak kullanılır (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:208). Van Küresinli Ağzında hem geniş zaman kipi çekiminde hem de şimdiki zaman kipi çekiminde "-ır" ekinin kullanılması, karışıklığa neden olmuştur.

Geniş zaman çekimi, zamir kökenli kişi ekleriyle; olumsuz şekli, I. ve II. kişilerde "-mar/-mer", III. kişilerde "-maz/-mez" ekiyle yapılmaktadır. I. teklik kişi olumsuz çekiminde Türkiye Türkçesinin etkisiyle nadir de olsa "-ma/-me" olumsuzluk ekinin kullanıldığı görülür. Soru şekli, vurguyla yapılır. Geniş zaman kipi çekiminde ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumuna aykırı kullanıldığı görülür.

Güney Azerbaycan Türkçesinde de geniş zaman kipi eki "-ar/-er/-r" şeklindedir. Çekimi zamir kökenli kişi ekleriyle; olumsuz şekli I. kişilerde "-mar/-mer/-maz/-mez/-man/-men" ekleriyle; II. ve III. kişilerde "-maz/-mez" ekiyle yapılmaktadır (Sarıkaya, 1998:265-269). Muharrem Ergin I. ve II. kişilerde olumsuz eki olarak kullanılan "-mar/-mer" ekinin olumsuzluk ekine geniş zaman ekinin getirilmesiyle oluştuğunu söyler (Ergin, 1982:118). Elövset Zakiroğlu ise genel Türkçe'deki /r/ - /z/ denkliliğinin bir tezahürü olduğunu belirtir

(Abdullayev, 1996:40-47). Bu ek; Muş merkez, Malazgirt ve Bulanık gibi Doğu Grubu ağızlarında da kullanılır (Karahana, 2011:74).

2.2.6. Gereklilik Kipi Çekimi

Van Küresinli Ağzında gereklilik kipi çekiminde "-malı/-meli" eki kullanılmamaktadır. Gereklilik anlamı "gereki" ve "lazım" kelimeleriyle sağlanmaktadır: *Gereki hepsi hikâyesini diyim., Ben bu aşığın gelmesini deyerlendirmem lazımdı. Aşih gelince menim deyerlendirmem lazım.* gibi. Bu durum Eski Türkçe ile benzerlik göstermektedir.

Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde gereklilik kipi çekiminde "-malı/-meli" eki kullanılmaktadır. Bunun yanında "-ası/-esi" ekiyle; fiil kökünden önce getirilen "gerek" kelimesi ve fiile getirilen istek kipi ekiyle olmak üç gereklilik çekimi mevcuttur (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:209-210). Güney Azerbaycan Türkçesinde gereklilik anlamı "gerek" ve "lazım" kelimeleriyle sağlanmaktadır. Ancak son zamanlarda Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin etkisiyle gereklilik kipi çekiminde "meli/-malı" ekinin kullanılmaya başlanmıştır (Sarıkaya, 1998:292-293).

2.2.7. Şart Kipi Çekimi

Van Küresinli Ağzında şart kipi eki, "-sa/-se" şeklinde olup çekimi, iyelik kökenli kişi ekleriyle; olumsuz şekli, "-ma/-me" olumsuzluk ekiyle; soru şekli, vurguyla yapılır. Şart kipi çekiminde ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumuna aykırı kullanıldığı görülür *saşsam, uymesen, tanımese, yerişseş, götürsez, çihatmasala* gibi. Eski Türkçe'de "-sar/-ser" şeklinde olup çekimi, kişi zamirleriyle yapılırken Eski Türkçe'nin son dönemlerinde ekin sonundaki /r/ ünsüzü düşmüştür. Batı Türkçesine "-sa/-se" şeklinde geçmiş ve çekimi iyelik kökenli kişi ekleriyle yapılmaya başlanmıştır (Bulak, 2011:79-85).

Şart kipi çekimi, Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Güney Azerbaycan Türkçesinde de "zaman eki +şahıs eki+ şart eki" şeklinde kurulduğu için şart kipi II. teklik kişi çekimi şart kipinin şart tarzı çekimiymiş gibi görünür. Fakat bu birleşik çekim değil, basit çekimdir (Sarıkaya, 1998:289). Erzurum, Van, Muş, Ağrı ve Urfa gibi Doğu ve Güneydoğu ağızlarında da bu şekildeki şart kipi çekimine rastlanır (Karahana, 2011:57). Van Küresinli Ağzında bu durum, şart kipinin II. teklik kişi ve II. çokluk kişi çekiminde görülür: *vermiyecahsanızsa, evlenmesense* gibi.

2.2.8. İstek Kipi Çekimi

Van Küresinli Ağzında istek kipi eki, "-a/-e" şeklindedir. Çekimi, zamir kökenli kişi ekleriyle; olumsuz şekli "-ma/-me" olumsuzluk ekiyle; soru şekli, vurguyla yapılır. İstek kipi çekiminde ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumuna aykırı kullanıldığı görülür: *gidem, aparesen, sünmiye, düşmiyah, bulasız, vereler* gibi.

Eski Anadolu Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde istek kipi ekleriyle emir kipi ekleri özellikle birinci kişilerde birbirlerinin yerine kullanılır (Timurtaş, 1994:129). Ancak Van Küresinli Ağzında, Azerbaycan Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi I. teklik ve I. çokluk kişi eklerinde de "-a/-e" istek kipi eki kullanılmaktadır: *edem, baham, boyalyah, gidaş* gibi. (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:208-209).

2.2.9. Rivâyet Birleşik Çekimi

Van Küresinli Ağzında Azerbaycan Türkçesinde ve Güney Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinden farklı olarak rivâyet birleşik çekimi yerine basit çekim yani duyulan geçmiş zaman çekimi tercih edilmektedir. Çok nadir olsa da Türkiye Türkçesi etkisiyle oluşan rivâyet birleşik çekimlerine rastlanır: *görermişim* gibi.

2.2.10. Şart Birleşik Çekimi

Van Küresinli Ağzında Azerbaycan Türkçesi ve Güney Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi Türkiye Türkçesinden farklı olarak birleşik şart çekimi yerine basit şart çekimi tercih edilmektedir. Bu yüzden birleşik şart tarzı pek kullanılmamaktadır. Çok nadir olsa da Türkiye Türkçesi etkisiyle oluşan şart birleşik çekimlerine rastlanır. Bu çekimlerde ek fiil genellikle düşmüş, şart tarzı eki kip ekleriyle kişi eklerinin arasına gelmiştir. Bazen gerektiği halde kaynaştırma ünsüzünün kullanılmadığı görülür: *yaptiyse, çalammadise, göndermişse, çihatırsaş, istiyosanız, diyellerse* gibi.

2.2.11. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Van Küresinli Ağzında zamir kökenli kişi ekleri, duyulan geçmiş zaman kipi, geniş zaman kipi, şimdiki zaman kipi, gelecek zaman kipi ve istek kipi çekiminde kullanılır. Zamir kökenli kişi ekleri şöyledir:

I. teklik kişi : **-am/-em**

II. teklik kişi : **-san/-sen**

III. teklik kişi : -

I. çokluk kişi : **-ıh**

II. çokluk kişi : **-sız/-siz**

III. çokluk kişi : **-lar/-ler**

Eski Türkçe'de zamir kökenli kişi ekleri henüz oluşmadığı için bunların yerine kişi zamirleri kullanılırdı. Eski Anadolu Türkçesinde teklik I. şahıs eki, "-van, -ven; -vanın, -venin; -vam, -vem ve -am, -em" şeklindedir. Bu eklerin en çok kullanılanı "-am, -em" dir (Ergin, 1993:269). Ek, bu şekliyle günümüzde Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarında yaşamaktadır.

Van Küresinli Ağzında zamir kökenli I. teklik kişi eki "-am/-em" şeklindedir: *almışam, unutmuşem, minmişem, geçmişem* gibi. Fakat Türkiye Türkçesinin etkisiyle bazı fillerde "-ım/-im" şeklinde kullanılmıştır.

Van Küresinli Ağzında zamir kökenli II. teklik kişi eki "-san/-sen" şeklindedir. Bazı fiillerde ek sonundaki ünsüzün düşmesiyle "-se" şeklini almıştır: *yınmayacağsan, etmiyacağsan, getiresen, dökesen, işidise, netişe* gibi. Güney Azerbaycan Türkçesinde de zamir kökenli II. teklik kişi eki "-san/-sen" şeklindedir. Bazen II. teklik kişi eki yerine "-sız/-siz" II. çokluk kişi eki kullanılır (Sarıkaya, 1998:265).

Van Küresinli Ağzında zamir kökenli I. çokluk kişi eki, "-ıh" şeklindedir. Az sayıda örnekte, ünlü genişlemesiyle ekin "-eh" şeklini aldığı görülür: *alışmışıh, görmemişıh, diyemiriş, ekemiriş, biraşiyeh, kapatıyeh* gibi. Ek, bu şekliyle günümüzde Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarında yaşamaktadır.

Van Küresinli Ağzında zamir kökenli II. çokluk kişi eki, "-sız/-siz" şeklindedir. Ek, eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırı kullanıldığı görülür: *görmüşsüz, çehmişsüz, ayrılmışsüz, görmişsüz, yaştıyacağsüz* gibi. Azerbaycan Türkçesinde de zamir kökenli II. çokluk kişi eki "-sız/-siz" şeklindedir. (Sarıkaya, 1998:266).

2.2.12. +cı/+ci/+çı/+çi

Van Küresinli Ağzında kullanılan "+cı/+ci/+çı/+çi" isimden isim yapım eki, genellikle düz dar ünlülü "+cı/+ci/+çı/+çi" şeklinde olup Türkiye Türkçesinin etkisiyle bazı kelimelerde yuvarlak dar ünlülü "+cu/+cü" şeklini almıştır: *yaşçı, nahırçı, kuzıçı, fıkaraçılıhnen, gaziteçılıh, türkücü* gibi. Yuvarlak ünlülü eklerin ötümsüz ünsüzlü "+çu/+çü" şekilleri kullanılmaz. Bunun dışında çoğu yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra da düz dar ünlülü "+cı/+ci/+çı/+çi" şekli kullanılmıştır. "ebe" anlamında kullanılan "mamaçi" kelimesinde ekin ünlüsü ünlü genişlemesi neticesinde genişlemiş ve ek "-çe" halini, kelime de "mamaçe" halini almıştır: *mamaçi, mamaçe* gibi. Bu ek, Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde sadece ötümsüz ünsüzlü şekliyle kullanılır (Hüseynzade, 1983:29).

2.2.13. +cıh/+cih

Van Küresinli Ağzında kullanılan "+cıh/+cih" isimden isim yapım eki, az kullanılan bir isimden isim yapım ekidir: *azacıh, gölcihte, kalecihte* gibi. Eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırı kullanımlar görülür. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin /ğ/ ünsüzüyle biten şekilleri de kullanılmaktadır (Kartalhoğlu-Yıldırım, 2007:184).

2.2.14. +dırıh

Van Küresinli Ağzında kullanılan "+dırıh" isimden isim yapım eki, genellikle düz dar kalın ünlülü "+dırıh" şekliyle kullanılır: *boyındırığa* gibi. Eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumu ve düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırı kullanımlar görülür. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin /ğ/ ünsüzüyle biten şekilleri de kullanılmaktadır (Kartalhoğlu-Yıldırım, 2007:184).

2.2.15. +lıh/+lih

Van Küresinli Ağzında kullanılan "+lıh/+lih" isimden isim yapım eki, genellikle düz dar ünlülü "+lıh/+lih" şeklinde olup Türkiye Türkçesinin etkisiyle bazı kelimelerde yuvarlak dar ünlülü "+luh" şeklini almıştır: *gaziteçiliş, ayrışkiliş, insanlıhlını, çiftçilişten, yoşsulluş, boşluş* gibi. Bunun dışında yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra da düz dar ünlülü "+lıh" şekli kullanılmıştır: *bolluş, yüzlişler, zorlişlar* gibi. Bazı kelimelerde ünsüz düşmesi ve ünsüz zayıflaması neticesinde ekin "+lıh/+ih/+h" veya ünsüz benzeşmesi neticesinde "+nıh/+nik" veya "+rığ/+niğ" şeklini almıştır: *binniş, remezannişten, karannık, reşmetiş, mezarişlara, mezarişğa, arabacışnen* gibi. Ünsüz benzeşmesi yoluyla oluşan bu şekiller Azerbaycan Türkçesi ağızlarında da görülür (Şireliyev, 1962:133).

2.2.16. -cah/-ceh

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-cah/-ceh" fiilden isim yapım eki, işlek olmayan bir fiilden isim yapım ekidir. Eklendiği kelimelerle kalınlık incelik uyumu bakımından her zaman uyum sağlamaz, bazen kalınlık incelik uyumuna aykırı kullanımlar görülür: *salıncaşten, salıncaştan, sevinceşten* gibi. Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi genellikle "-n-" dönüşlülük ekinden sonra gelmektedir (Biray, 1999:176).

2.2.17. -ga/-qa

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-ga/-qa" fiilden isim yapım eki, işlek olmayan bir fiilden isim yapım ekidir. Ekin ünsüzü, bazı kelimelerde artdamaksılaşma neticesinde /k/ ünsüzüne dönüşmüştür: *şawurga, dalgalı, şarişkalar* gibi. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin /ğ/ ünsüzüyle başlayan şekli de kullanılmaktadır (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:188).

2.2.18. -gı/-gi/-gu/-gü

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-gı/-gi/-gu/-gü" fiilden isim yapım eki, çok işlek bir fiilden isim yapım ekidir: *sorgularınıze, çizgileri, sevgi, bilgisi, süngünü* gibi. Nadir de olsa bazı örneklerde ekin ünsüzü artdamaksılaşma neticesinde /k/ ünsüzüne dönüşmüştür: *şaykiliydi, şayka* gibi. Azerbaycan Türkçesinde bu ekin /ğ/ ve /ğ/ ünsüzüyle başlayan şekilleri de kullanılmaktadır (Kartallıoğlu-Yıldırım, 2007:188).

2.2.19. -iban/-iben

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-iban/-iben" fiilden isim yapım eki, işlek olmayan bir zarf fiil ekidir. Eski Anadolu Türkçesinde çok işlek olan bu ek çok işlek olmasa da Van Küresinli Ağzında varlığını sürdürmektedir: *saralıban, bahıban, estriban, çekiben* gibi. Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinde artık kullanılmayan bu ek, Güney Azerbaycan Türkçesinde işlek olmasa da kullanılmaktadır. Hatta ekin "-ıbanı/-ıbanı" şekli de nadir de olsa kullanılmaktadır (Sarıkaya, 1998:315).

2.2.20. -ıp/-ip

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-ıp/-ip" fiilden isim yapım eki, çok işlek bir zarf fiil ekidir: *ıraşıp, getirip, bilip, ekip* gibi. Ekin yuvarlak dar ünlülü şekilleri kullanılmaz. Yuvarlak ünlülü kelimelerden sonra da ekin düz ünlülü şekilleri kullanılır: *dönip, duyup, maşık olup* gibi. Bu ek, aynı zamanda duyulan geçmiş zaman çekiminde kullanılır. Azerbaycan Türkçesinin bir özelliği olan bu durum, Doğu grubu ağızlarında da görülür (Gökçur, 2012:313).

2.2.21. -v

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-v" fiilden isim yapım eki, işlek olmayan bir fiilden isim yapım ekidir: *buzavları, bilev, zıngırava, zıngıravlı* gibi. Azerbaycan Türkçesindeki -gı/-gi/-gu/-gü ekinden ses olayları neticesinde oluşan ve birkaç kelimedede varlığını sürdüren bir ektir. Oğuz lehçelerinde olmayan bu ek, Kıpçak lehçelerine özgü bir ek olup buradan Oğuz lehçelerine geçmiştir (Korkmaz, 2003:108).

2.2.22. -se-

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-se-" fiilden fiil yapım eki, çok işlek bir fiilden fiil yapım ekidir. Bu ek, genellikle "gör-" fiiliyle kullanılmıştır: *görsenir, görsetmir, görsenêrdi, görsemmerdi, görsemmez, görsemseydi, görseirdi* gibi. Tek şekilli bir ektir. Türkiye Türkçesinde kullanılmayan bu ek, Güney Azerbaycan Türkçesinde varlığını korur (Karini, 2009:156; Doğan, 2010:145).

2.2.23. -t-

Van Küresinli Ağzında kullanılan "-t-" fiilden fiil yapım eki, çok işlek bir fiilden fiil yapım ekidir: *incitmedi, ihtiyarlattılar, tohıtdıh, çüritmiş* gibi. Ek, Güney Azerbaycan Türkçesinde olduğu gibi bazı kelimelerde

ötümlüleşerek "-d-" şeklini almıştır: *uzadırdım, isladırđđ, görsemezdi* gibi. Bu ekin ötümlü ünsüzlü şekilleri Erzincan ve yöresi ağızlarında da görülür (Sağır, 1995A:135). Bu ek, Türkiye Türkçesinde olduğu gibi ettirgenlik ekidir. Nadir de olsa bazı fiillerde kökle kaynaşarak ettirgenlik anlamı körelmiştir (Korkmaz, 2003:135).

3. SONUÇ

1900-1930 yılları arasında, siyasi ve mezhepsel baskılardan dolayı İran'ın Hoy, Salmas, Urmiye bölgesinden, aralıklarla Türkiye'ye göç eden Azeri, Türkmen ve Kürtlerden oluşan İran muhacirleri, 24 Eylül 1925 tarih ve 2086 numaralı Şark Islahat Planı Kararnamesi'yle Van merkez mahallelerinden İskele, Yalı, Abdurrahmangazi, Şahbağı, ve İstasyon mahalleleri; Bostaniçi, Erçek ve Güzelsu beldeleri ile Alaköy, Kasımoğlu, Karagündüz, Kıratlı, Yumrutepe, Yekebağ, Arıtoprak, Karakoç ve Ortanca köyleri; Edremit ilçesine bağlı Köprüler Köyü; Çaldıran ilçesine bağlı Güngören, Kilimli, Umuttepe köyleri; Gürpınar ilçesine bağlı Elaçmaz Köyü; Özalp ilçesine bağlı Aksorguç, Aşağı Akçagüller Aşağı Tulgalı, Aşağı Yorganlı, Çırakköy, Çubuklu, Damlacık, Hacı Ali, Aşağı Balçıklı, Sağmal, Yavuzlar ve Yukarı Tulgalı köyleri; Saray ilçe merkezi ve Bakışık, Beyarşan, Dolutaş, Örenburç, Turanköy ve Sırmalı köylerine yerleştirilmişlerdir.

İran'da Sünni Azerilerin yoğun olarak yaşadığı Hoy kent merkezi ve Almalı köyü; Salmas (Şahpur) kent merkezi ve Balav köyü; Urmiye kent merkezi ve Çiçek, Aşağı Habeş, Yukarı Habeş, Hamamcılar, Hındıvan, Höder, İsdıran, Kangen, Kehriz, Kerkuj, Körpilan, Kuluncu, Meğın, Nazlı, Seramerik, Slav, Şekeryazı, Şireki, Şorik, Verdan, Yesdikan, Var, Zeri ve Zeyve köylerinden göç ederek Türkiye'ye gelen Azeri kökenli İran muhacirleri, günümüzde yoğun olarak Van merkez İskele, Yalı, Abdurrahmangazi, Şahbağı ve İstasyon mahalleleri; merkez Bostaniçi beldesi ile Alaköy, Kasımoğlu, Karagündüz, Kıratlı, Yumrutepe, Yekebağ köyleri; Edremit ilçesine bağlı Köprüler Köyü; Saray ilçe merkezi ve Sırmalı Köyü'nde yaşamaktadırlar. Van Küresinli Ağız, Van yöresinde "Küresinliler" olarak tanınan söz konusu Azeri kökenli vatandaşlarımız tarafından konuşulmaktadır.

İran'dan göç ederek Türkiye'ye gelen Küresinliler, farklı bir ülkenin sınırları içerisinde bir coğrafyaya yerleşip yeni bir kültür dairesine girince dil, lehçe, şive ve ağızların değişme süreçlerinin baş etkenleri olan siyasi, coğrafi ve kültürel unsurlar etkinlik kazanmış, İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleriyle bağları giderek zayıflamıştır. Azeri oldukları için doğal olarak Azerbaycan Türkçesi konuşan Küresinliler Türkiye'ye göç ettikleri tarihten itibaren coğrafi, siyasi ve kültürel olarak köklerinden uzaklaşmaya başlamış, Türkiye Türkçesi ve ağızlarının etki alanına girmiştir. Bu süreçte dilleri de değişmeye başlamış, aradan geçen 120 yıllık zaman diliminde kaynağı olan Azerbaycan Türkçesinden uzaklaşarak Türkiye Türkçesine yaklaşmıştır. Bugün Van Küresinli Ağız ile kaynağı olan Azerbaycan Türkçesi ve ağızları arasında ses bilgisi ve şekil bilgisi özellikleri bakımından çok az ortak özellik bulunmaktadır. Söz konusu ortak özelliklerden bir kısmı, Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarının karakteristik özelliklerinden oluşurken bir kısmı ise, aynı zamanda başta Doğu grubu ağızları olmak üzere diğer bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında da görülen özelliklerden oluşmaktadır. Bütün bu ortak özellikler, Van Küresinli Ağız dil özelliklerinin çok az bir kısmını oluşturmaktadır.

Türkiye Türkçesi ve ağızlarının etki alanına girdiği dönemden itibaren büyük bir değişim ve dönüşüm geçiren Van Küresinli Ağız ile kaynağı olan Azerbaycan Türkçesi ve ağızlarının çok az ortak özelliği kalmıştır. Bu ortak özelliklerden başta ses bilgisi özellikleri olmak üzere birçok ortak özelliğin diğer bazı Türkiye Türkçesi ağızlarında da görüldüğü dikkate alınırsa Van Küresinli Ağızında sınırlı sayıda Azerbaycan Türkçesi özelliğinin kaldığı ve bu ağızın aradan geçen süre içerisinde Türkiye Türkçesinin etkisinde kalarak büyük bir değişim ve dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu değişim ve dönüşüm süreci neticesinde Van Küresinli Ağız, günümüzde Azerbaycan Türkçesi ağız hüviyetini yitirerek Türkiye Türkçesi ağız hüviyeti kazanmıştır. Bu sebeple Van Küresinli Ağız, günümüzde dil özellikleri bakımından artık Azerbaycan Türkçesi ağız değil, Azerbaycan Türkçesi kökenli Türkiye Türkçesi ağız haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

Abdullayev, E. Z. (1996) Türk Dillerinin Tarihsel Gelişme Sorunları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Altaylı, S. (1994) Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü I-II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Altaylı, S. (2005) Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü, Prestij Matbaası, Ankara.

Biray, H. (1999) Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde İsim, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Bulak, Ş. (2015) Van Küresin Ağızı, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Özlem Demirel Dönmez), Malatya.

- Bulak, Ş. (2016) “Van Küresin Ağzında Deyimler”, AÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı:56 Erzurum, s.837-857.
- Bulak, Ş. (2017) "Van Küresin Ağzında Atasözleri", Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (SUSBİD), S.8, s.51-78.
- Caferoğlu, A. (1989) “Anadolu ve Rumeli Ağızlarında Konson Değişmeleri”, Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten 1963, Ankara, s. 1-33.
- Develi, H. (1992) Azeri Türkçesi Lügati, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 3. Baskı, Erzurum.
- Doğan, T. (2010) Urmiye Ağızları, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Bilgehan Atsız Gökdağ) Kırıkkale.
- Ercilasun, A. B. (2002) Kars İli Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Eren, H. (1953) “Türk Dillerinde Metathèse”, Türk Dili Araştırma Yıllığı Belleten 1953, Ankara, s. 161-180.
- Ergin, M. (1982) Azeri Türkçesi, Ebru Yayınları, İstanbul.
- Ergin, M. (1993) Türk Dil Bilgisi, Bayrak Yayınları, İstanbul.
- Gabain, A. V. (2007) Eski Türkçenin Grameri, (Çev. Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gemalmaz, E. (1989) Ağız Bilimi Araştırmaları Üzerine Genellemeler, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Gemalmaz, E. (1995) Erzurum İli Ağızları, 1–2–3, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gökçur, E. (2012) Van Gölü Havzası Ağızları, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Yrd. Doç. Dr. Çimen Özçam) Elazığ.
- Gönen, M. E. (2003) Van Gölü Kuzey Havzası Ağızları, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (Danışman: Doç. Dr. Sadettin Özçelik) Diyarbakır.
- Gülsevin, G. (1997) Eski Anadolu Türkçesinde Ekler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülsevin, G. (1998) "Köktürk Bengü Taşlarındaki Oğuzca Özellikler", Kardeş Ağızlar/Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi S. 7, s. 12-18, Ankara.
- Gülsevin, G. (2005) “Ağız Araştırmalarımızda Yaygınlaşmış Yanlışlıklar (3): üzüm/yüzüm; ölüğ/höllük” türeme mi düşme mi?”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi/Journal of Turkish World Studies, C. 5, S. 2, İzmir, s. 207-213.
- Hacaloğlu, R. A. (1992) Azeri Türkçesi Dil Kılavuzu Güney Azeri Sahası Derleme Deneme Sözlüğü, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Hüseyinzade, M. (1983) Müasir Azerbaycan Dili (Morfologiya), Bakü.
- İlker, A. (1997) Batı Grubu Türk Yazı Dillerinde Fiil, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karahan, L. (2011) Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karini, J. (2009) Erdebil İli Ağızları, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun) Ankara.
- Kartallıoğlu, Y. ve Yıldırım, H (2007) “Azerbaycan Türkçesi”, Türk Lehçeleri Grameri, (Editör: Ahmet Bican Ercilasun), Akçağ Yayınları, Ankara, s. 171-230.
- Korkmaz, Z. (1994) Nevşehir Yöresi ve Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (1995) “Eski Türkçede Oğuzca Belirtiler”, Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. 1, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 205-216.
- Korkmaz, Z. (2003) Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2007) Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Korkmaz, Z. (2011) Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Levendoglu, M. F. (2006) Küresinliler Örneğinde Kültürel Kimlik (Küresinliler'in Sosyo-Kültürel Yapısı), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Özçelik, S. (2002) "Aykırılışma Terimi, Tanımı ve Örneklerinin Tasnifi Üzerine", İlmî Araştırmalar Dil tarih Edebiyat Dergisi, S.14, İstanbul, s. 131-144.
- Özmen, M. (1997) "Türkçede Değil Kelimesi ve Kullanımları", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten , Ankara, s. 315-368.
- Sağır, M. (1995A) Erzincan ve Yöresi Ağızları, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Sağır, M. (1995B) "Anadolu Ağızlarında Ünsüzler", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara, s. 391–409.
- Sağır, M. (1995C) "Anadolu Ağızlarında Ünlüler", Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten, Ankara, s. 377–390.
- Sarıca, B. (2003) "Van Ağzının Oluşumu ve Bazı Özellikleri", İlmî Araştırmalar Dil tarih Edebiyat Dergisi, S. 15, İstanbul, s.71-90.
- Sarıkaya, M. (1998) Güney Azerbaycan Türkçesi (Fonetik- Morfoloji - Sentaks) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Danışman: Prof. Dr. Tuncer Gülensoy), Kayseri.
- Şireliyev, M. (1962) Azerbaycan Diyalektolojisinin Esasları, Bakü.
- Sultanova, R. A. (2002) "Makı Hanlığı", (Çev. Bilgehan A. Gökdağ), Türkler Ansiklopedisi, 7.Cilt, s.123-128, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.
- Timurtaş, F. K. (1994) Eski Türkiye Türkçesi, Enderun Kitabevi, Ankara.
- Zülfikar, H. (1978) "Van Gölü Çevresi Ağızlarının Özellikleri", Ömer Asım Aksoy Armağanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, s. 297-317.

Araştırmada Kullanılan Transkripsiyon İşaretleri

â	Uzun /a/ ünlüsü
ḅ	Kısa /a/ ünlüsü
é	/e/-/ı/ arası ünlü
è	Kapalı /e/ ünlüsü
ê	Uzun /e/ ünlüsü
ḡ	Kısa /e/ ünlüsü
ı̇	Kısa /ı/ ünlüsü
î	Kısa /i/ ünlüsü
î̇	Uzun /i/ ünlüsü
í	/ı/-/i/ arası ünlü
ó	/o/-/u/ arası ünlü
ô	Uzun /o/ ünlüsü
ô̇	Uzun /ö/ ünlüsü
u̇	Kısa /u/ ünlüsü
û	Uzun /u/ ünlüsü
û̇	Uzun /ü/ ünlüsü
ć	/c/-/j/ arası ünsüz
C	/c/-/ç/ arası ünsüz
Ç	/ç/-/ş/ arası ünsüz
ğ	Ötümlü arka damak ünsüzü
ğ̇	Düşmek üzere olan belirsiz /ğ/ ünsüzü
ḥ	Nefesli /h/ ünsüzü(Arapça ح ünsüzünün karşılığı)
ḥ̇	Hırıltılı /h/ ünsüzü(Arapça ح ünsüzünün karşılığı)
ḥ̇	Düşmek üzere olan belirsiz /h/ ünsüzü
ḵ	Arka damak /k/ ünsüzü (Arapça ك ünsüzünün karşılığı)
ḵ̇	Düşmek üzere olan belirsiz /k/ ünsüzü

M	/b-/m/ arası ünsüz
ñ	Düşmek üzere olan belirsiz /n/ ünsüzü
P	/p-/b/ arası ünsüz
ř	Düşmek üzere olan belirsiz /r/ ünsüzü
S	/s-/z/ arası ünsüz
T	/t-/d/ arası ünsüz
V	/b-/v/ arası ünsüz
w	Çift dudak /v/ ünsüzü
y	Düşmek üzere olan belirsiz /y/ ünsüzü
ž	/c-/z/ arası ünsüz
'	Arapça ξ ünsüzünün karşılığı